

УДК 791:792.03

Віктор Мозговий

РЕЖИСУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ У
ТЕАТРАЛЬНО-ДРАМАТИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ
КІНЦЯ XVI – ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано історичні витоки режисури педагогічної дії у контексті розвитку театрально-драматичного мистецтва кінця XVI – початку XIX століття. Досліджено вплив театрально-драматичного мистецтва епохи Відродження на процес формування режисерських умінь у вчителів шкільної драми. Акцентовано увагу на значущості розвитку театральної режисури як мистецької передумови становлення режисури педагогічної дії.

Ключові слова: театрально-драматичне мистецтво, шкільна драма, режисура педагогічної дії.

Сучасна педагогічна наука знаходиться у постійному пошуку нових підходів до проблеми удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів, які будуть готові до роботи у постіндустріальному освітньому просторі. Активне інформаційне суспільство визначило пріоритетами професійної підготовки педагогічних працівників комп'ютерну обізнаність, інформаційну культуру, готовність до роботи в інтерактивному просторі тощо. Однак сучасні інформаційні засоби навчання все одно завжди залишаються додатковими, а не основними. А відтак особистість учителя з його розвинутою компетентністю, яка у більшості випадків базується на інтелектуальній обізнаності, професійній направленості, психологічній, педагогічній готовності, мистецькій виразності, все одно залишається основним стимулятором мотивації учнів, студентів, слухачів до початково-пізнавальної діяльності.

У контексті вирішення визначених завдань особливої значущості набуває проблема підготовки майбутніх учителів до умілої побудови педагогічної взаємодії у сучасній освітньому просторі. На наше глибоке переконання, вирішити це завдання під силу режисурі педагогічної дії. Пошуки витоків режисури педагогічної дії спонукають розглянути означену проблему крізь призму розвитку театрально-драматичного мистецтва, чому і присвячена ця стаття.

Проблема дослідження історичних витоків режисури педагогічної дії у вітчизняних і зарубіжних педагогічних виданнях має фрагментарний характер. Проте слід звернути увагу на роботи істориків, філософів, педагогів, митців, які у своїх дослідженнях вказували на факт існування цього феномену та передумови його розвитку. Історію розвитку

театрально-драматичного мистецтва та безпосередньо режисерсько-педагогічної діяльності досліджували: Д. В. Антонович, Б. В. Варнеке, В. Н. Всеволодский-Гернгросс, О. М. Ізваріна, В. І. Резанов та ін. Проблема розвитку особистості вчителя засобами театрально-драматичного мистецтва знайшла відображення у роботах таких авторів, як: В. Ц. Абрамян, О. С. Булатова, Л. Г. Дубина, І. А. Зязюн, О. А. Лавріненко, Л. І. Лимаренко, Н. Є. Миропольська, О. М. Отич, С. О. Швидка та ін.

Однак досить складним є процес дослідження розвитку зазначеного феномену у контексті становлення педагогічної науки, зважаючи на обмежену кількість першоджерел, які б засвідчували дійсність існування самого визначення «режисура педагогічної дії». А відтак дослідження режисури педагогічної дії у розрізі певних історичних епох є одним із шляхів встановлення витоків вказаного педагогічного феномену.

Метою цієї статті є дослідження розвитку режисури педагогічної дії у театрально-драматичному мистецтві доби Відродження.

Аналізуючи розвиток режисури педагогічної дії у розрізі історичних епох, слід звернути увагу на розвиток гуманістичних ідей доби Відродження. У «Новітньому філософському словнику» зазначено, що «Розвиток філософії Відродження спирався на ідеологію гуманізму – світоглядну позицію, яка поширилася на різні сфери культури та соціального життя, висунувши на перший план ідеал активної людини як творця свого земного буття, здатного осмислити і повернути собі на благо усе багатство навколишнього світу» [1, с. 181].

Прояви раннього гуманізму безперечно мали вплив і на видову специфіку мистецтв. Театральне мистецтво доби Відродження характеризується драматургією нового типу. У «Театральній енциклопедії» з цього приводу зазначено: «Замість зовнішньої патетики містерій і грубих буфонад фарсу нова театральна естетика висунула вимоги глибокого проникнення виконавців у замисел драматурга, внутрішнього переживання актора. Мистецтво актора цієї епохи характеризується епічною силою, пристрастю, внутрішньою енергією, які відповідають тій поетичній уяві про людину, що стверджувалась у творах великих гуманістів Відродження» [2, с. 96].

Розвиток ренесансного театрального мистецтва у Західній Європі мав безпосередній вплив і на становлення театрів східноєвропейських країн. Так, досліджуючи «Историю русского театра», Б. В. Варнеке зазначає, що «...1672 року на виконання царського указу Олексія Михайловича німцем Грегорі разом із вчителем Юрієм Михайловичем та іноземцем Лаврентієм Рінгубером, який приїхав до Москви з Лейпцігу в якості асистента при лейб-медику, було зібрано дітей різних прошарків населення та торгових іноземців – усього 69 осіб для навчання театральному мистецтву та представленню спектаклів у царських палатах» [3, с. 28].

Вищенаведений факт свідчить про зародження саме театральної школи – школи підготовки акторів. Однак слід зазначити, що паралельно з розвитком театральної школи у рамках духовної освіти починає розвиватися шкільна драма, у якій, до речі, вже простежуються характерні прояви режисури педагогічної дії.

В епоху Відродження особливого розквіту набули етика, філософія, риторика, педагогіка, історія. Активна життєва позиція особистості зазначеної епохи спонукала до пошуку, творчості, відкриттів у всіх сферах життєдіяльності. Не винятком стала і педагогіка.

Характеризуючи епоху Ренесансу з педагогічної точки зору, П. Монро зазначає, що «...Відродження дуже часто представлене просто смугою прихильності до старанного вивчення класичної літератури й до підготовлених лінгвістичних занять, однак не в цьому була основна сутність педагогіки. Жадоба нового життя і у зв'язку з цим нового виховання, яке протистояло старій догматичній педагогічній системі – ось основа педагогіки Відродження» [4, с. 14].

Щодо особистості педагога, то цінними для нас виявилися історичні розвідки, проведені О. М. Отич. Характеризуючи систему освіти епохи Відродження, науковець зауважує, що «...навчання будувалося за принципом синтезу науки і мистецтва, компетентність педагога визначалася не лише його науковими знаннями, а й художніми вміннями. Зокрема, нездатним до виховання дітей вважався учитель, який не володіє основами ораторського, літературного, театрального та вокального мистецтва» [5, с. 97].

Продовжуючи ретроспективу становлення та розвитку режисури педагогічної дії, особливої уваги потребує вплив західноєвропейської освіти на процес підготовки вітчизняного вчителя. Ґрунтовними у цьому науковому напрямі є дослідження О. А. Лавріненка. Досліджуючи специфіку педагогічної майстерності в підготовці вчителя провідними освітніми закладами України кінця XVI – другої половини XVIII ст., науковець звертає увагу на той факт, що «...від педагогів вимагалось майстерне володіння усім комплексом навичок, необхідних для організації системи взаємодії у процесі гри, народної творчості, професійного декламування віршів, приказок, прислів'їв» [6, с. 102]. До того ж автор зазначає, що «...багато вчителів, які закінчили братські школи, вміли прекрасно малювати, професійно грати на декількох музичних інструментах, співати, а за додаткову плату вони навчали мистецтву і своїх учнів, демонструючи жителям села чи міста власну педагогічну майстерність церковного співу, організовуючи вертепи, інтермедії, театральні вистави» [6, с. 102].

Важливим для педагогічної науки того часу став вихід у світ 1654 року «Великої дидактики» Я. А. Коменського. Обґрунтовуючи «Педагогічні правила і закони», Коменський одним із перших сформував

закон інтересу, що звучить так: «Навчання повинно бути цікавим» [7, с. 296]. Можемо припустити, що врахування тільки цього одного закону в тогочасній системі освіти вже висувало до особистості педагога низку завдань, серед яких були і завдання, пов'язані з умінням побудувати заняття з учнями цікаво й результативно. Вбачаючи велику силу у синтезі різних знань, Я. А. Коменський зауважував: «Мистецтва й науки майже ніде не викладались у досить повному обсязі, а скоріше всього уривками. У результаті чого в очах учнів це мало вигляд купи дров і хмизу, а як вони тримаються разом – ніхто на це уваги ніколи не звертав» [7, с. 149]. У цьому висловлюванні обґрунтовано одне із актуальних завдань сучасної дидактики – уміла побудова вчителем логіки педагогічної дії, спрямованої на створення активного освітнього середовища, у якому особистість учня знайде відповіді на всі запитання, що її турбують.

Обґрунтовуючи теоретичні основи використання театральної педагогіки у підготовці майбутніх учителів початкових класів, Л. Г. Дубина акцентує увагу на тому, що «...найвищого розвитку педагогічні ідеї використання театральної педагогіки досягли в епоху Відродження» [8, с. 8]. За даними дослідниці, «...упродовж XVI–XVIII ст. при навчальних закладах функціонували «шкільні театри», які відігравали важливу навчальну, виховну і просвітницьку роль, допомагали у формі акторської гри опановувати латинську, французьку та інші мови, біблійні сюжети, поезику класичної драматургії, сценічну майстерність і гомілетику, сприяли формуванню духовних, соціальних та особистісних якостей учнів» [8, с. 8].

Досліджуючи історію використання драматичного мистецтва у системі духовної освіти давньої України, нами також були знайдені підтвердження функціонування «шкіл драми». У «Літературознавчому словнику-довіднику» за редакцією Р. Т. Гром'яка «шкільна драма» тлумачиться як «...жанр латиномовної релігійної драматургії, що виникла на межі XV–XVI ст. в країнах Західної Європи. Походження шкільної драми пов'язане із статутом церковних та світських навчальних закладів, в яких сценічні вистави були обов'язковими для засвоєння латини» [9, с. 728].

У контексті навчання шкільної драми заслуговує на увагу діяльність Києво-Могилянської академії. Досліджуючи ретроспективу українського театру, Д. В. Антонович констатує, що «...в Києво-Могилянській академії театральні вистави вже були обов'язковими в класах піітики та риторики, так само, як і в двох старших класах філософії та богословія були обов'язковими публічні діспути» [10, с. 10]. Дослідник звертає увагу на той факт, що «...в православних школах поважні драми писалося в мові слов'яно-українській, або в книжково-українській, а інтермедії до них писалося у простонародній українській мові» [10, с. 11]. Однак цінним для нас є посилення автора на те, що «...ці драми писалося з педагогічною

метою, не поетами з внутрішнього покликання, а учителями піітики з обов'язку, зміст цих драм був (здебільшого) обмежений темами святого письма та житій святих, то це вже причинилося для того, щоб шкільна драма, порівнюючи, слабо розвивалася, і з кінця вісімнадцятого віку інтерес поступовішого громадянства перенісся до нового світського театру» [10, с. 11]. Подальше дослідження функцій вчителів, що працювали із шкільною драмою, дозволило Д. В. Антоновичу констатувати, що «...основний принцип виконання в шкільному театрі «...було збудовано на рівнодіючій двох катедр: піітики і риторики; учителі першої були коментаторами пьес і режисерами, – другої – учителями декламації і руху» [10, с. 27].

Серед учителів Києво-Могилянської академії, які створювали шкільні драми, особливо слід відмітити особистість Феофана Прокоповича – українського і російського церковного діяча, ученого, просвітителя, педагога, філософа, письменника, про якого в «Енциклопедії освіти» за редакцією В. Г. Кременя сказано: «У 1705–1716 рр. Прокопович працював професором риторики й піітики Києво-Могилянської академії, читав лекції з арифметики, геометрії, фізики, астрономії, логістики і богослов'я, п'ять років був її ректором. Писав ліричні та патріотичні вірші, створив оду «Епінікіон», в якій оспівував Полтавську перемогу, історичну драму «Володимир» [11, с. 718].

Досліджуючи шкільну драму як чинник формування оперного мистецтва в Україні, О. М. Ізваріна акцентує увагу на тому, що «шкільна драма потребувала спеціального навченого актора, який би знався на дикції, жестикуляції, сценічному русі та театральних позах, чому і навчали «спудеїв» на курсах риторики в Академії» [12, с. 361]. Науковець робить висновок, що «...шкільна драма впливала на розвиток мистецтв (література, музика, живопис, сценографія, режисура) і віддзеркалила досягнення театру за весь період його існування: в ній відбилися найкращі традиції античної трагедії, західноєвропейського театру та барокові тенденції XVII–XVIII століть» [12, с. 365].

На важливості шкільної драми у процесі становлення руської драматургії кінця XVIII – початку XIX ст. наголошує і В. І. Резанов. У своїй роботі «Из истории русской драмы» автор звертає увагу на той факт, що «...в староруській літературі драма не існувала, і зазначений вид словесних творів став ближче знайомим росіянам тільки завдяки школам» [13, с. 5]. З-поміж основних передумов виникнення «шкіл драми» дослідник виділяє релігійно-національні потреби в південно-західній Русі, що в більшій мірі знайшли вираження у діяльності Київської духовної академії, яка і стала «колискою» не тільки богослов'я, а й у цілому – літературної освіти південно-західної Русі. Щодо результатів діяльності школи історик зазначає, що «...вихованці її працюють у якості професорів і викладачів і в московській Слов'яно-греко-латинській академії, і в

великому списку духовних училищ, які відкриваються у таких містах, як Чернігів, Смоленськ, Новгород, Твер, Ростов, Тобольськ, Іркутськ одночасно стаючи пропагандистами тієї штучної літератури, яка процвітала у Києві, а також випрацюваній у Києві шкільної драми, зразки якої вони рознесли по всій землі Руській аж до Сибіру включно» [13, с. 5]. Паралельно досліджуючи шкільні дійства XVII–XVIII століть у театрах єзуїтів, В. І. Резанов акцентує увагу на викладанні в Київській духовній академії кінця 30-х – початку 40-х років XVII ст. систематичного курсу поезики. Описуючи основи викладання словесності та її практичне використання, автор констатує, що «...теорія драматичної поезії для своєї ілюстрації образів вимагала значно більше складних прилаштувань ніж будь-який інший вид літературних творів, адже драма живе лише на сцені – а це і стало одним із мотивів і приводів для виникнення шкільного театру та шкільних спектаклів у існуючій системі духовної освіти» [13, с. 54]. Підсумовуючи історію дослідження школи руської драми, В. І. Резанов робить висновок, що «...драма київського типу стала дуже впливовим фактором, дія якого в історії нашого театру продовжувалась аж до виникнення театру громадського, до того часу, коли нарешті перевагу отримала французька класична система і стараннями Сумарокова та його прибічників утворився театр у нашому теперішньому смислі слова» [13, с. 5].

Узагальнюючи аналіз філософсько-мистецько-педагогічних аспектів режисури педагогічної дії в епоху Відродження, можемо зробити висновок, що основою розвитку зазначеного феномену є закладення основ театральної режисури, яка знайшла відображення у такій формі навчання як шкільна драма. До цього факту також слід додати усвідомлення учителями шкільної драми важливості умінь правильної побудови (режисури) драматичного дійства, яке в подальшому набуло значення педагогічного прийому і було широко запроваджено у педагогічну практику існуючих типів навчальних закладів.

Перспективи подальших розвідок із напрямку дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до режисури педагогічної дії ми пов'язуємо з аналізом розвитку зазначеного педагогічного феномену в епоху Нового часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новейший философский словарь. – 3-е изд., исправл. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1280 с. – (Мир энциклопедий).
2. Театральная энциклопедия / гл. ред. Г. А. Марков. – М. : «Сов. Энциклопедия», 1965. – Т. 5. Табацков – Якушин. 1967. – 1135 стлб, с ил.
3. Варнеке Б. В. История русского театра / Б. В. Варнеке. – 2-е изд., знач. доп. – Б. м. : Изд. Н. Н. Сергиевского. Тип. м-ва внутр. дел, [1914]. – X, 701, [2].

4. Монро П. История педагогики / Монро П. ; пер. с англ. М. В. Райха ; под ред. Виноградова. – М. : Изд. Т-ва «Мир». – 1911. – Ч. 1: Древность и средние века. – Типолиторг. – Т-ва И. Н. Кушнерева, 1911. – XI, 325 с.
5. Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти : монографія / О. М. Отич ; за наук. ред. І. А. Зязюна. – Чернівці : Зелена Буковина, 2009. – 440 с.
6. Історія педагогічної майстерності : навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ, аспірантів, викладачів / Олександр Лаврінченко. – К. : Богданова А. М., 2009. – 328 с.
7. Коменский Ян Амос. Великая дидактика / Коменский Ян Амос ; пер. с лат. А. Шепинского. – СПб. : Тип. Э. Арнгольда, 1893. – 326 с.
8. Дубина Л. Г. Використання театральної педагогіки у підготовці майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Дубина Людмила Григорівна. – К., 2004. – 270 с.
9. Літературний словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
10. Антонович Д. В. Триста років українського театру (1619–1919) / Д. В. Антонович. – Прага : Український видавничий фонд, 1925. – 273 с.
11. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень ; [заст. голов. ред. О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
12. Ізваріна О. М. Шкільна драма як чинник формування оперного мистецтва в Україні / Олена Миколаївна Ізваріна // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць / Мін. к-ри і туризму Укр. ; Нац. ак. керівних кадрів культури і мистецтв ; КНУТШ. – Київ, 2011. – Вип. 26. – С. 360–366.
13. Резанов В. И. Из истории русской драмы: Школьные действия XVII–XVIII вв. и театр иезуитов / В. И. Резанов. – М. : Изд. Имп. О-ва истории и древностей Рос. при Моск. ун-те. Синод. Тип., 1910. – 344 с.